

**Re-evaluări ale istoriei culturale antedecembriste
din perspectivă posttotalitară
- Ce a fost, cum a fost.**

Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache

*Prof. univ. dr. Simona Antofi
„Dunărea de Jos” University of Galati*

Abstract: *Unfolded by the dialogue between Paul Cornea and Daniel Cristea-Enache, the 'spoken-book' pattern enhances a special semantic and confessing scenario mirroring a seducing testimony about Self and the World which 'used to be' - the Romanian (pre-) / (post-)totalitarian epoch that Paul Cornea has been lived in and his gradually disenchantment of the Communist utopia. Suited for different readings, the book equally portrays the identity reconfiguration, the quest of the real Self - a symbolical travel that has to be undertaken from the point of view of nowadays young generation - as well as the retroactive inner, honest clarification which is closely measured by the time which has been past and the History which has been changed.*

Keywords: *identity, memory, Communist ideology, Communist utopia*

A asimilabile câmpului semantic al *literaturii subiective* (Tudor Vianu), al *literaturii de frontieră* (Silvian Iosifescu), al *literaturii eului* (Dan Cristea), *genurilor biograficului* (Eugen Simion) sau *egografilor* (Smaranda Vultur), *povestirile vieții - récits de vie* – corelează, în opinia Andreei Iulia Vasile [Vasile, 2013], o metodă de analiză a interviurilor orale, utilizată cu precădere în etnologie și antropologie, cu o arhitectură textuală aparte, aceea a *interviului narativ*. Dialogul instituit între interviewer și interviuat permite nu doar inerenta oglindire reciprocă a profilurilor identitare explicit sau implicit (de)formate prin text, cât și elaborarea unui parcurs narativ care, în termenii lui Paul Ricoeur, acomodează permanent polul identitar *idem* polului *ipse*. [Ricoeur, 1990] Figura din text a interviuatului

se regăsește reproducă/conturată iconic la nivelul eșafodajului narativ și al diegezei astfel elaborate.

Preponderența eului povestitor, în spațiul narațiunii, măștile de care acesta dispune, memoria colectivă la resursele căreia apelează, sau, dimpotrivă, accentul pus pe coordonatele Istoriei mari dau profilul particular al scriiturii și al auctorialității asimilate de interviuat. În termenii Andreei Iulia Vasile, „în aceste categorii pot fi adăugate și textele confesive, ce au doar un caracter autobiografic, gradul de ficțiune fiind variabil, realitatea fiind întruchipată într-o formă înțeleasă de acesta.” [Vasile, 2013]

O a doua perspectivă teoretică necesară, dată fiind personalitatea profesorului Paul Cornea, interviuatul din cartea de dialoguri post-totalitare *Ce a fost, cum a fost* [Cornea, 2013], precum și narațiunea identitară susținută de o existență îndelungată, ante, in și post-comunistă, rezidă în ceea ce se numește, de la o vreme încoace, *ethical criticism*. Re-corelarea eticului și a esteticului reprezintă, în postmodernitate, o modalitate de întărire a celui din urmă prin prerogativele dobândite de cel dintâi în post-totalitarism. În termenii lui Marshall W. Gregory,

What's at stake in ethical criticism is the centrality of both ethics and literary art to human beings' lives as morally deliberative, socially embedded, imaginatively fertile, and persistently emotional creatures who are capable, even if frequently unwilling and clumsy about doing so, of submitting their moral deliberations, their social relations, their imaginative constructions, and their emotional impulses to rational inspection, intellectual analysis, and ethical evaluation. [Gregory, 2010]

Faptul în sine merită o discuție și o aprofundare aparte, însă ceea ce ne interesează aici este obligativitatea asocierii acestei grile de lectură cu virtualitățile (para)literare ale confesiunilor lui Paul Cornea, dată fiind natura explicit afirmată a acestora – o *dezvrăjire* similară aceleia a lui Panait

Istrati, din *Spovedania unui învins* [Istrati, 2011]. Desigur, cu diferența majoră a reconvertirii treptate la normalitate și a recuperării de sine prin munca de cercetare la catedră, în cazul profesorului Cornea.

Reacțiile criticii de specialitate au fost, la apariția volumului, de firesc entuziasm – profesorul Cornea a format generații întregi de studenți – printre care mă număr – ai Literelor bucureștene. Omagiul discret al lui Nicolae Manolescu - „Două adjective îmi vin în minte de câte ori îl recitesc: instructiv și agreabil.” [Manolescu, 2004] – se adaugă aprecierilor lui Ovidiu Șimonca, pentru care *supraviețuirea din interior* „arată lumii că și în interiorul sistemului puteai să nu fii ticălos, că între Leonte Răutu, Mihail Roller, Nicolae Moraru, Sorin Toma și Paul Cornea sînt mari deosebiri de comportament și de moralitate.” [Șimonca, 2013] Și se mai adaugă observațiilor pertinente și deferenței cu care Vladimir Tismăneanu recomandă volumul ca un bun ghid de lectură pentru cărțile unor scriitori români din exil. Sau ca un util instrumentar de înțelegere a *culturii politice a comunismului românesc*. [Tismăneanu, 2013] Oarecum distonant, în raport cu ceilalți, Costi Rogozanu [Rogozanu, 2013] remarcă două aspecte importante – natura inutil-laudativă a întrebărilor adresate intervievatului de către Daniel Cristea-Enache, căci prestigiul profesorului Cornea își este sieși suficient, precum și relativa lipsă de relevanță a acestora. Criticul ar fi dorit, se pare, ca întrebările să fie mai percutante, să atingă puncte nevralgice și să provoace, să dinamizeze un dialog cu mari disproporții cantitative și calitative între întrebări și răspunsuri. Iar al doilea aspect vizează *tribunalul fictiv* al posterității, precum și pe acela al generației douămiiste, în fața căruia Paul Cornea simte nevoia să să-și justifice vechile opțiuni ideologice. Cred, și eu, ca și Costi Rogozanu, că profesorul Cornea nu are de ce să se justifice. Este același om – iubit și respectat – prin cărțile căruia ne-am format ca intelectuali și prin care încercăm să-i formăm și pe alții.

De altfel, miza pedagogică a confesiunilor este explicitată din capul locului:

Țineam mult să nu plec înainte de a-mi destăinui experiența crucială a vieții, și anume: militantismul în slujba utopiei și dezangajarea, survenită cu greu, prin destrămarea crezului tineretii și recăștigarea normalității. Socoteam că restituirea onestă a parcursului meu existențial va fi de folos tuturor celor care-mi ignorau antecedentele și intimitățile, fie ei prieteni, colegi, studenți ori simpli cititori. Îndeosebi mi se părea că povestea căderii în eroare și a edificării mele laborioase va putea fi utilă tinerilor, celor lipsiți de percepția directă a ceea ce s-a petrecut înainte de de 1990, tentați uneori să judece expeditiv și nechibzuit, sub ademenirea idealității unui program care, în ciuda tuturor evidențelor negative și a demascărilor, e departe de a-și fi irosit potențialul atractiv. [Cornea, 2013: 5]

Pornind de la căutarea unui model optim de construcție narativă, se constituie, simultan, traseul unui proiect identitar – narativ și procesul de ficționalizare a eului narant / narat. Ca efect direct al scriiturii, desigur, în pofida impresiei de autenticitate pe care, coroborate, o creează *efectele de real* presărate în text – locuri și oameni care au existat într-adevăr – precum și o inefabilă frumusețe a scriiturii înseși. Dar și ca efect al unei retrospective voite, menite să (re)acrediteze imaginea unui intelectual care a parcurs, onest, vârste tulburi ale istoriei, și care a supraviețuit cu demnitate.

Primul model de intelectual postbelic la care Paul Cornea se raportează este Mihail Sebastian. Fiindu-i profesor, în anii grei în care victoria prezumată a Germaniei hitleriste ar fi dus, cu certitudine, la exterminarea evreilor, *evreul de la Dunăre* ilustrează magistral poziția autorității științifice confruntate cu atitudinea de frondă a învățăceilor: „Îl iritau poza, declamația, ifosele. Ne învăța să nu ne jucăm cu superlativetele, să supunem orice afirmație unei verificări personale.” [Cornea, 2013: 18]

Prima criză identitară are loc pe la 12 – 13 ani, copilul trebuind să se confrunte cu stigmatul apartenenței etnice, deși face parte dintr-o familie cu preocupări preponderent laice. Expulzarea din liceu vine, apoi, să întărească statutul de *outsider* și are drept consecință aderarea la o organizație sionistă. N-a durat mult, se pare, cum nici confesiunile, în

ansamblul lor, nu insistă aproape deloc pe această componentă identitară. Trecându-le, totuși, în revistă, narațiunea traversează repede teribila situație a evreilor din timpul dictaturii antonesciene, ca un instrument reglator de mare precizie în a disocia nuanțele în așa fel încât profilul naratorial să se constituie la adăpost de ambiguități. Desigur, opțiunea pentru ideologia de stânga – și întreaga activitate de ilegalist a tânărului Cornea – provine direct din sentimentul alungării arbitrare din normalitate.

Perspectiva este, spuneam, retroactivă, și marcată puternic de voința de a(-și) lămuri rostul unei credințe totalmente falimentare în plan concret, de a(-și) construi un profil intelectual și uman care să servească această miză. Dar și de formația de istoric literar, de analist al fenomenului cultural și literar în raport cu factorii contextuali specifici. Cărțile care stau la baza acestei opțiuni ideologice sunt *Un om sfârșit*, „autobiografia de bravadă și febricitate scrisă de Giovanni Papini la 32 de ani” [Cornea, 2013: 48], *Der Untergang des Abendlandes* – eseul de filosofia istoriei scris de Oswald Spengler, cu celebra teorie a nașterii, înfloririi și morții civilizațiilor, precum și broșura *Manifestul comunist*. „În Manifest era însă vorba de o revoluție de anvergură colosală, cu efecte pe măsură, nu de o revoltă intelectuală individualist-anarhică, nici de o răzvrătire, mai mult ori mai puțin spontană, a celor împinși la disperare de mizerie și injustiție, strivită fără milă de deținătorii puterii.” [Cornea, 2013: 49] Inutil de explicat, încă o dată, motivul pentru care tânărul evreu, exclus din pricina etniei sale din societate, și amenințat cu exterminarea, aderă total la mitul otrăvit al *cele mai bune dintre lumile posibile*.

Retrospectiva se oprește, o vreme, asupra membrilor și asupra relațiilor de familie, asupra tatălui, mereu gata de joacă cu copiii, autodidact cu pasiune mare pentru citit și pentru obiectul carte. Dinamică și sociabilă, mama își face datoria chiar și în vremurile grele, fără să crâcnească. Aflat în căutarea unui model spiritual de urmat, profesorul constată, acum, efectele negative ale lipsei unui maestru care, lucid, să-i tempereze avânturile și să-i atenueze *rătăcirile tinereții*. De aceea, crede profesorul azi, „a trebuit să-mi asum faptul de a fi singurul autor al

propriului meu personaj.” [Cornea, 2013: 63] Oscilarea între litere, sociologie și filosofie, adică între G. Călinescu, D. Gusti și Mircea Florian se derulează, o vreme, în paralel cu activitatea de redactor-șef la *Tinerețea* – publicație ideologică de stânga, și este istorisită cu onestitate. Pe parcurs, pe măsură ce narațiunea oscilează între memorialistică și lămurirea de sine, apar tot felul de semne neliniștitoare. Ca, de exemplu, cazul lui Gusti Gartner, cel care refuză să-și urmeze familia în Occident, membru PCR devotat cauzei și care devine, (ne)verosimil, victimă a sistemului opresiv. Este exclus din partid și silit să trudească din greu, umil, pentru a supraviețui.

Cu deosebire interesante sunt paginile dedicate învățământului universitar postbelic. Dacă impresiile de început ale studentului Cornea nu sunt deloc bune – „Mulți profesori mi s-au părut mediocri, alții erudiți, dar plicticoși, unii mi-au plăcut fără a mă convinge, alții m-au determinat să nu-i mai caut a doua oară.” [Cornea, 2013: 96] – memorabile rămân paginile dedicate lui Dimitrie Gusti, lui G. Călinescu și lui Henri Stahl. Întâlnirea cu autorul *Istoriei literaturii române de la origini până-n prezent* are impactul puternic al trezirii din *somnul dogmatic* – atât la nivelul gândirii, cât și al limbajului. Histrionismul cunoscut al criticului, forța personalității sale fac un contrast dinamic cu *retorica agrementată anecdotic* [Cornea, 2013: 105] a lui D. Gusti și cu dezinvoltura de tip american a relațiilor lui H. Stahl cu studenții.

Atras irezistibil de literatură, Paul Cornea își exersează condeiul cu un ciclu de poeme, câteva povestiri, începutul unui roman, un jurnal de formare. Debutul publicistic are loc în 1946, în paginile *Studentului român* – cu trei articole despre Virgil Madgearu, Nicolae Iorga și Constantin Stere. Un al patrulea articol – *Observații asupra stilului de muncă al poporului român* – stârnește reacția negativă a temutului șef al sectorului științific al CC al PCR – și reacția de semn contrar a autorului *Cânticelor țigănești*, Miron Radu Paraschivescu. Următorul articol, *Puncte de reper ale unui cronicar literar*, stârnește iarăși reacții dure, dată fiind alăturarea lui Titu Maiorescu de C.D. Gherea, ca *întemeietori ai criticii românești*. [Cornea, 2013: 116]

Greșelile ideologice ale tânărului Cornea vor continua cu o salutară insistență, semn al gândirii libere, nedogmatizate, și al gustului timpuriu pentru abordarea critică, deja suspicioasă în raport cu ucazurile stăpânirii. Participarea la Festivalul Tineretului de la Praga nu schimbă lucrurile. Reîntors în țară, în redacția *Tânărului muncitor*, și, temporar, în redacția *Scânteii*, se familiarizează cu mecanismul birocratic dar eficient al cenzurii. În apropierea lui Sorin Toma și a lui Miron Constantinescu – cel dintâi legat direct de A. Toma, așa-zisul poet, și autor al articolelor de defăimare ideologică la comandă a lui Arghezi, *Poezia putrefacției și putrefacția poeziei*, iar cel de-al doilea cunoscut, printre altele, pentru a fi semnat condamnarea la moarte a lui Lucrețiu Pătrășcanu – Paul Cornea deprinde din mers tactica supraviețuirii, simultan cu tot mai accentuata *dezvrăjire*.

Urmând *pattern*-ul cunoscut, vizita la Moscova, la un Congres al Comsomolului, îi arată adevărata față a stalinismului. Traducătoarea grupului de români, Tatiana Alexandrovna, lector la universitate, ilustrează la perfecție sindromul *coloniei penitenciare* de sursă sovietică:

Cel mai greu de conceput pentru mine a fost un alt fapt, pe care Tatiana mi l-a împărtășit cu mari ezitări, iar când a făcut-o, s-a întors pe călcâie și a privit îndărăt să vadă dacă nu cumva cineva ne urmărește și ne poate auzi: ea însăși avusese dificultăți la angajare, întrucât îi descoperiseră un unchi arestat. Potrivit ei, omul n-avea nici o vină, afară de aceea că era evreu la origine și poet de meserie. [Cornea, 2013: 149]

Mai mult, conversația cu comuniștii italieni prezenți la Congres ridică, din nou, numeroase semne de întrebare. Ca și altădată, în paginile cărții, libertatea de gândire a celor născuți în patria Renașterii iese din tiparele comportamentului obedient și al dogmei staliniste.

Intrarea în Ministerul Culturii pare a fi de bun augur. Însă poziția de Director al Direcției Generale a Teatrelor și Muzicii îi solicită tânărului Paul Cornea toate resursele de energie și de înțelepciune pentru a face

domeniile subordonate Direcției să funcționeze, pentru a reduce neprofesionalismul și degradingolada, ca și pentru a păstra limita de manevră necesară pendulării între cei doi șefi direcți: Constanța Crăciun, educată, cultă și umană, și temutul Leonte Răutu. De aici, va trece la Direcția Generală a Editorilor, va fi destituit și obligat să preia șefia Studioului de filme artistice București. *Rotație* benefică a cadrelor, căci astfel apar filme de referință în istoria cinematografului românesc – *Valurile Dunării* și *Pădurea spânzuraților*, în regia lui Liviu Ciulei, sau *Duminică la ora 6*, al lui Lucian Pintilie. Se deschide, totodată, calea coproducțiilor. Pe ansamblu, o perioadă fertilă și o reușită pe toate planurile, inclusiv prin ținerea în frâu a mofturilor de actriță ale Licăi Gheorghiu – fiica răsfățată, incultă, rea și complet lipsită de talent a lui Gheorghiu-Dej.

Pagini întregi sunt dedicate comentariului analitic al evenimentelor care marchează înrădăcinarea modelului stalinist – cu devierile cunoscute – Gheorghiu-Dej și Ceaușescu. *Dezvrăjirea* își urmează și ea cursul. Dezvăluirile halucinante făcute de Hrușciiov, privind crimele staliniste, se adaugă lecturii volumului *The God That Failed*, în care André Gide, Louis Fischer, Arthur Koestler, Ignatio Silone, Stephen Spender și Richard Wright denunțau eșecul proiectului comunist.

Scăpat de *obligațiile de partid și de stat*, ajuns finalmente profesor la Litere și cercetător la Institutul de Istorie și Teorie Literară, Paul Cornea își descrie cu minuțiozitate analitică și cu neascunsă satisfacție formarea profesională. *Cazul Ion Vitner* face și el parte din istorisire – o *dezvrăjire* tardivă și zadarnică, un eșec, în cele din urmă. Descriș cu ajutorul ironiei de împrumut – aceea malițioasă, corelată disprețului olimpien al lui Călinescu față de adjunctul său. Printre rânduri – sau pagini – dedicate lui G. Ivașcu, Vladimir Streinu, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Vera Călin, Romul Munteanu – găsim o minunat de sinceră definire a profesoratului:

Am înțeles că nimic nu e mai convingător decât naturalețea: micile ezitări, pauze ori redundanțe, salturile de nivel, aluziile și parantezele, chiar și bâlbele incidentale – toate acestea nu numai că nu tulburau

impresia ascultătorilor și sporeau senzația de verosimil. Chiar și îndreptarea unor erori, să spunem de informație, putea juca un rol pozitiv: rectificarea comunica tinerilor faptul că profesorul e onest, că ține la adevăr mai mult decât la mândria lui. Trebuie spus că, în genere, publicul studențesc nu e ușor de cucerit. Este foarte sensibil la fals, ridicol și aroganță, în același timp însă e generos, capabil de entuziasme neobișnuite în lumea blazată a adulților. [Cornea, 2013: 312 - 313]

După episodul dedicat Primăverii de la Praga, *măririi și decadenței* lui Ceaușescu, urmează (re)descoperirea de sine prin cărți și autori – Lanson, Baldensperger, Hazard, Spitzer, Wellek, Frye, Bahtin etc. Opțiunea pentru istoria literaturii și pentru perioada pașoptistă îi asigură profesorului nu doar spațiul necesar de manevră – printr-un teritoriu aproape neexplorat – ci și ocazia de a da culturii române volume de studii, antologii și colecții de texte din epocă, toate binecunoscute cititorilor avizați. Urmează susținerea doctoratului și, din pricina deciziei personale a Elenei Ceaușescu, blocarea concursurilor în învățământul preuniversitar. În cazul lui Paul Cornea, blocarea concursului de profesor. Poate, însă, participa la congrese și colocvii în străinătate, unde își înregistrează cu dezamăgire defazarea procedurală, repede depășită, însă, prin amabilitatea nereținută a cercetătorilor străini. Sunt și câteva regrete, cum ar fi acela datorat apariției *underground* a volumului conținând ediția facsimilată a revistei *Propășirea*, cu un aparat critic redutabil – în total 843 de pagini – din cauza intervenției negative, de ultim moment, a Elenei Ceaușescu.

Ultimul capitol este dedicat zilelor de 21 și 22 decembrie 1989, și *euforiei libertății*. Iar mai apoi, la invitația lui Mihai Șora, profesorul Paul Cornea acceptă să facă parte, ca secretar de stat, din personalul Ministerului Învățământului. Nu se dezmente și nu abandonează. Nici măcar la finele unei cărți al cărei rost rezidă, dincolo de toate, în provocările pe care le naște, în frumusețea dăruirii de sine.

Bibliografie

- Cornea, Paul, *Ce a fost, cum a fost. Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache*, Polirom, Cartea românească, 2013
- Demazière, Didier, „Quelles temporalités travaillent les entretiens biographiques rétrospectifs ?”, în *Bulletin de méthodologie sociologique*, no. 93 / 2007, pp. 5-27, disponibil la adresa <http://bms.revues.org/506> - accesată la data de 10.06.2014
- Evans, Rob, „L’entretien auto/biographique et la parole”, în *Approches non francophones des histoires de vie en Europe*, No. 55, Décembre 2008, coordination du numéro José Gonzáles Monteagudo, pp. 193 – 222, disponibil la adresa http://wase.urz.uni-magdeburg.de/evans/Literature_Depot.html/L%27entretien_autobiographique_Paris_VIII.pdf – accesată la data de 10.06.2014
- Gregory, Marshall W., *Redefining Ethical Criticism*, în *Journal of Literary Theory*, vol. 4, nr. 2/2010, disponibil la adresa <http://www.jltonline.de/index.php/articles/article/view/287/879> - accesat la 1.05.2015
- Istrati, Panait, *Spovedania unui învins*, Semne, 2011
- Manolescu, Nicolae, *La aniversară: Paul Cornea – Profesorul nostru*, în *România literară*, nr. 43/2004, disponibil la adresa http://www.romlit.ro/paul_cornea___profesorul_nostru - accesat la 1.05.2015
- Ricoeur, Paul, *Soi-même comme un autre*, Paris, Seuil, 1990
- Rogozanu, Costi, *Confesiunile lui Paul Cornea. Tribunalul invizibil și noua mână invizibilă*, disponibil la adresa <http://www.criticatac.ro/24199/confesiunile-lui-paul-cornea-tribunalul-invizibil-noua-min-invizibil/> - accesată la 1.05.2015
- Simion, Eugen, *Cartea vorbită. Pactul cordialității vigilențe*, în *Cultura* nr. 182, 17 iulie 2008, disponibil la adresa <http://revistacultura.ro/cultura.php?articol=2875> – accesată la data de 10.06.2014
- Șimonca, Ovidiu, *Paul Cornea și nevoia mărturisirii*, în *Observator cultural*, nr. 697 / 2013, disponibil la adresa http://www.observatorcultural.ro/Paul-Cornea-si-nevoia-marturisirii*articleID_29359-articles_details.html – accesat la 1.05.2015
- Tismăneanu, Vladimir, *Serul ideologic și apostazia. Memoriile profesorului Paul Cornea*, în *Revista 22*, nr. din 24.12.2013, disponibil la adresa <http://www.revista22.ro/serul-ideologic-537i-apostazia-memoriile-profesorului-paul-cornea-35783.html> - accesată șă 1.05.2015
- Vasile, Andreea Iulia, *Povestirile vieții ca modalitate de comunicare interculturală*, rezumatul tezei de doctorat disponibil la adresa <http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2013Decembrie/VASILE%20ANDREEA%20IULIA%20-%20Povestirile%20vietii%20ca%20model%20de%20comunicare/Rezumat%20lucrar e%20Andreea%20Vasile.pdf> – accesat la data de 10.06.2015